

XIII – OSVRT NA GRADITELJSTVO KATOLIČKE CRKVE U BOSNI I HERCEGOVINI U PERIODU 1878-1918

Nakon osnivanja Vrhbosanske nadbiskupije i uspostavljanja redovne crkvene hijerarhije 1881.g., a po dolasku nadbiskupa Josipa Stadlera u Sarajevo 1882.g., katolička crkva pokrenula je značajnu graditeljsku aktivnost. Finansiranje graditeljskog programa potpomagala je Zemaljska vlada, ali je pomoć stizala i od katoličkih korporacija i institucija, te od istaknutih pojedinaca Austro-Ugarske i drugih katoličkih zemalja Evrope.¹

Odmah po austrougarskoj okupaciji počelo se, iz vrlo jasnih političkih razloga, sa popravkama i gradnjom bogomolja svih vjeroispovijesti, prije nego što su definitivno uređeni odnosi između političkih vlasti i pojedinih konfesionalnih uprava. Na primjer, uprava pravoslavne crkve normirana je ugovorom od 28.XI 1880.g. koji je sklopljen između Austro-Ugarske i Carigradske Patrijaršije², a obnova crkvi u gatačkom protopresviteratu zabilježene su 1879.g. (crkve u Samoboru, Dobreljima i Kazancima).³

Papinskom bulom od 5.VII 1881.g. uređena je redovna hijerarhija katoličke crkve u BiH nakon ugovora Zajedničke vlade sa sv. Stolicom. Do 1905.g. izgrađene su 153 katoličke crkve i 169 župnih stanova, a popravljene su 124 crkve i 19 župnih stanova.⁴ Do kraja austrougarske uprave ovaj broj se i dalje povećavao.

U vezi sa gradnjom novih crkava izdao je ordinarijat Vrhbosanske nadbiskupije, u avgustu 1890.g., naredbu za sveštenstvo u kojoj stoji da je za gradnju nove crkve potrebno prethodno zatražiti dozvolu viših crkvenih vlasti, a u zahtjevu treba navesti podatke o mjestu gradnje (opis terena, površina, položaj u župi, itd.), veličinu buduće crkve (ukupne dimenzije, veličina sakristije, broj župljana za koje se gradi), o planiranim troškovima koje treba da sračuna stručno lice, o materijalu od kojeg će se crkva graditi i o načinu na koji će se obezbijediti novac za gradnju.⁵ Istom naredbom zahtijevalo se da se nacrti dostave ordinarijatu na odobrenje, a istaknuto je da se za nacрте može pobrinuti i ordinarijat na osnovu dostavljenih podataka. Ovi propisi važili su za gradnje novih crkvi i za dogradnje i popravke postojećih.⁶ Nacрте i predračun ordinarijat je, potom, dostavljao Zemaljskoj vladi na odobrenje.

Arhitekt Josip Vancaš bio je najznačajniji projektant objekata za katoličku crkvu u BiH u austrougarskom periodu. Odmah po dolasku u Sarajevo projektovao je katedralu i župnu crkvu Presveto Srce Isusovo u Sarajevu koja je završena 1889.⁷ Prema njegovim projektima izgrađene su župna crkva sv. Ivana Krstitelja u Travniku 1887.g.⁸ i župnu crkvu sv. Ante Padovanskog u Žepču 1890.g.⁹ Zatim, župna crkva Uznesenje Marijino u Stupu, koju je projektovao 1891.g., poslužila je kao tipski projekt sa manjim varijacijama za brojne manje župne crkve u BiH (Sl. **XXXIV.a, XXXIV.b, XXXIV.c**).¹⁰ Vancaš je projektovao i nadbiskupsku bogosloviju sa crkvom sv. Ćirila i Metoda u Sarajevu 1892.g.¹¹, župnu crkvu sv. Ivana Krstitelja u Konjicu 1895.g.¹²,

¹ T. Kraljačić, nav. djelo, 313, 314.

² Izvještaj o upravi Bosne i Hercegovine 1906, 117.

³ Srpska pravoslavna hercegovačko-zahumska mitropolija pri kraju 1900.godine, Mostar 1901.

⁴ Izvještaj o upravi Bosne i Hercegovine 1906, 120.

⁵ *Gradnja novih crkava*, Vrhbosna, 16, 1890., 272.

⁶ Isto.

⁷ *Naše slavlje na 14. i 15. rujna*, Vrhbosna, 19, 1889., 305-314.

⁸ Vrhbosna, 23, 1887., 38.

⁹ Vrhbosna, 1, 1890., 10.

¹⁰ Josip Vancaš, Nacrt za župnu crkvu u Stupu kod Sarajeva (juni 1891). (AŽU Stup.)

¹¹ Vrhbosna, 10, 1892., 171.

¹² Josip Vancaš, Nacrt za župnu crkvu u Konjicu (1895). ABH.

samostansku crkvu sv. Duha u Fojnici 1895.g.¹³, župnu crkvu sv. Ilije Proroka u Kiseljaku 1895.g.¹⁴, samostansku crkvu sv. Franje Asiškog u Gučoj Gori 1897.g.¹⁵, župnu crkvu Presvetog Trojstva u Sarajevu 1906.g.¹⁶, župnu crkvu sv. Ilije Proroka u Bosanskom Brodu 1908.g.¹⁷, župnu crkvu sv. Ilije Proroka u Zenici 1908.g.¹⁸, župnu crkvu sv. Mihovila Arkandela u Varešu 1904.g.¹⁹, preuređenje samostanske crkve Uznesenje Bl. Dj. Marije u Tolisi 1912.g.²⁰, župnu crkvu Presveto Srce Isusovo u Doboju 1910.g.²¹, samostansku crkvu sv. Ivana Krstitelja u Kraljevoj Sutjesci 1911.g.²², samostansku crkvu Kraljice sv. Krunice u Sarajevu 1911.g.²³, župnu crkvu sv. Ante Pustinjaka u Goricama 1912.g.²⁴, samostansku crkvu sv. Ante Padovanskog u Sarajevu 1914.g.²⁵ Šira istraživanja arhivske građe vjerovatno će otkriti i druge njegove radove za katoličku crkvu u ovom periodu.

Vancaševe crkve oblikovane su u neogotici (sarajevska katedrala, samostanska crkva sv. Ante Padovanskog u Sarajevu), neoromanici (ž.c. Uznesenje Marijino u Stupu), neorenesansni (sjemenišna crkva Kraljice sv. Krunice u Sarajevu), a u zavisnosti od veličine riješene su kao jednobrodne, trobrodne ili u obliku upisanog križa, te sa jednim zvonikom koji je smješten nad ulazom ili nad sakristijom ili sa dva zvonika u pročelju. Raznolikim stilskim i prostornim rješenjima, Vancaš je nastojao da ostvari originalna djela u okviru historicističkog pristupa koji je njegovan u Specijalnoj školi za arhitekturu bečke Akademije likovnih umjetnosti u klasi arhitekta i profesora Friedricha von Schmidta.

Osim Vancaša, među privatnim arhitektima i graditeljima pojavljuju se u ovom periodu kao projektanti za katoličku crkvu u BiH: Ivan Holz (sjemenišna crkva sv. Alojzija u Travniku 1886.g.²⁶, nadbiskupsko sjemenište u Travniku 1881-1889²⁷, župna crkva sv. Ilije Proroka u Rastovu 1889.g.²⁸, samostan u Kraljevoj Sutjesci 1890.g.²⁹, samostan u Kreševu 1895.g.³⁰, župna crkva sv. Ane u Banbrdu 1899.g.³¹, samostan i samostanska crkva sv. Bonaventure u Visokom 1900.g.³², samostanska crkva u Plehanu 1902.g.³³) i Anton Möller iz Warnsdorfa (župna crkva u Potocima kod Mostara, župna crkva u Foči, župna crkva u Crkvi kod Zenice).³⁴

¹³ Vrhbosna, 24, 1888., 397.

¹⁴ Vrhbosna, 20, 1897., 323; Glasnik bosanskih i hercegovačkih franjevaca, 7, 1894., 110-111; Isto, 8, 1894., 208-210; Isto, 16, 1895., 254; Isto, 14, 1896., 254; Isto, 20, 1896., 314-317; Isto, 21, 1896., 329.

¹⁵ Vrhbosna, 21, 1897., 343; Glasnik bosanskih i hercegovačkih franjevaca, 7, 1894., 110-111; Isto, 8, 1894., 208-210; Isto, 16, 1895., 254; Isto, 14, 1896., 254; Isto, 20, 1896., 314-317; Isto, 21, 1896., 329.

¹⁶ J. Vancaš, *Pfarrkirche in Gradski Pofalići*, Der Bautechniker, 9, 2.III 1917., 65-66; Vrhbosna, 23, 1906., 410-411.

¹⁷ Vrhbosna, 8/9, 1907., 148; Isto, 23, 1907., 393; Isto, 16, 1908., 282.

¹⁸ Vrhbosna, 12, 1909., 194.

¹⁹ Vrhbosna, 6, 1887., 104.

²⁰ Vrhbosna, 14/15/16, 1912., 204; Serafinski perivoj, 4/5, 1911., 77; Isto, 1, 1912., 4; Isto, 8/9, 1912., 145; Isto, 11, 1912., 180.

²¹ Vrhbosna, 15/16, 1910., 8.

²² Serafinski perivoj, 3, 1906., 44; Isto, 6, 1906., 93; Isto, 6, 1911., 81-85; Isto, 7, 1911., 101.

²³ Vrhbosna, 10, 1910., 163; Isto, 19, 1911., 301; Serafinski perivoj, 10, 1911., 158.

²⁴ A. Benković, *Gorice u Posavini 1869-1969*, Gorice 1968, 148.

²⁵ Vrhbosna, 19, 1914., 306.

²⁶ Vrhbosna, 10/11, 1903., 189.

²⁷ Isto.

²⁸ Glasnik bosanskih i hercegovačkih franjevaca, 10, 1889., 172-174.

²⁹ Glasnik bosanskih i hercegovačkih franjevaca, 5, 1890., 102; Isto, 1, 1895, 10-11; Isto, 16, 1895., 259; Isto, 12, 1896., 177-185; Isto, 8, 1897., 122-126; Isto, 9, 1897., 137-140; Isto, 24, 1898., 377-381.

³⁰ Glasnik bosanskih i hercegovačkih franjevaca, 6, 1889., 125; Isto, 7, 1894., 110-111; Isto, 16, 1895., 259; Isto, 12, 1896., 177-185; Isto, 8, 1897., 122-126; Isto, 9, 1897., 137-140; Isto, 24, 1898., 377-381.

³¹ Glasnik bosanskih i hercegovačkih franjevaca, 18, 1899., 286.

³² Franjevačka klasična gimnazija u Visokom 1882-1982, Visoko 1983, 37.

Inženjeri i arhitekti koji su radili u tehničkim službama okružnih ureda i u Odsjeku za visokogradnju Građevinskog odjeljenja u Sarajevu projektovani su, također, brojne manje crkve u ovom periodu: Josef Budau (župna crkva Svi Sveti u Livnu 1890-1891)³⁵, Max David (župna crkva sv. Stjepana Prvomučenika u Čerinu 1897.g., župna crkva sv. Ante Padovanskog u Humcu 1900.g., rekonstrukcija crkve u Gradnićima 1900.g., župna crkva sv. Ilije Proroka u Stocu 1902.g., tipske crkve za 150 i 200 ljudi 1902.g., župna crkva Uznesenje Bl. Dj. Marije u Nevesinju 1904.g., samostanska crkva na Širokom Brijegu)³⁶, G. Knežić (crkva u Ljubuškom 1905.g.)³⁷, inž. Gorlicky (župna crkva u Vitini 1910.g.)³⁸, M. Komadina (samostan sv. Petra i Pavla u Mostaru 1890.g.)³⁹, nacrt za toranj crkve u Čerinu 1910.g.⁴⁰, nacrt za osmougaonu crkvu u Čitluku 1910.g.⁴¹), Carl Panek (samostan sv. Ante Padovanskog u Sarajevu 1896.g.)⁴².

Također, ponovno se javljaju i neka sveštena lica kao projektanti: fra Gabrijel Grubišić (zvonik crkve u Posušju 1912.g.)⁴³, Eberhardt Weyand (samostan "Marija Zvijezda" u Delibašinom Selu 1871-1889)⁴⁴, samostan Marjanovac u Bosanskom Aleksandrovcu 1888.g.⁴⁵, župna crkva u Laktašima 1891.g.⁴⁶, župna crkva u Mahovljanima 1902.g.⁴⁷, župna crkva Uznesenje Bl. Dj. Marije u Ivanjskoj 1905.g.⁴⁸).

Kao i Vancaš, i drugi navedeni projektanti oblikovali su građevine za katoličku crkvu u okvirima istoricističkog pristupa, za manje ili više uspjeha.

Općenito, u ovom razdoblju izgrađen je značajan broj (oko 200) novih katoličkih crkava u BiH, zatim samostana i župnih stanova. Istoricizam u arhitekturi realizovan je kroz brojne druge javne građevine većih i manjih naselja, pa tako i na objektima katoličke crkve, a putem njih prodirao je i u najzabačenija sela, naravno, u skromnijim varijantama.

³³ Vrhbosna, 10/11, 1903., 189.

³⁴ AOVN, 1918., br. 1517.

³⁵ Glasnik bosanskih i hercegovačkih franjevaca, 8, 1890., 130; Isto, 11, 1890., 190-192.

³⁶ AH, Kreisbehörde Mostar, TO-K. 18.

³⁷ Isto.

³⁸ Isto.

³⁹ Glasnik bosanskih i hercegovačkih franjevaca, 4, 1890., 59; Vrhbosna, 9, 1890., 155; Isto, 19, 1891., 315; Isto, 21, 1895., 334.

⁴⁰ AH, Kreisbehörde Mostar, TO-K. 18.

⁴¹ Isto.

⁴² Glasnik bosanskih i hercegovačkih franjevaca, 10, 1894., 153-164.

⁴³ Šematizam hercegovačke franjevačke provincije, Mostar 1977, 96.

⁴⁴ B. Gavranović, *Dolazak trapista u Delibašino Selo kod Banje Luke i njihova djelatnost*, Banja Luka 1964.

⁴⁵ Isto.

⁴⁶ Josip Božić, *Uspomena rimokatoličke župske crkve Pohoda Bl. Dj. Marije u Banjoj Luci od 1893.g.*, Senj 1893.

⁴⁷ Podatak naveden prema anketi na koju je stigao odgovor iz župnog ureda u Mahovljanima.

⁴⁸ B. Gavranović, *Povijest franjevačkog samostana Petrićevac i franjevačkih župa u Bos. Krajini*, Sarajevo 1959.